

SZABADKA NÉPOKTATÁSA (VIII.)

(1687—1790—1868—1918—1941)

FELEKEZETI JELLEGŰ NÉPISKOLÁINK

Szabadka város vezetősége 1869. évi döntése ellenére sem nyilváníthatta minden népiskoláját községi jellegűvé. A népoktatási törvény értelmében tiszteletben kellett tartania a felekezeti egyházak iskolaalapítási jogait és meglevő iskoláikat csak beleegyezésükkel nyilváníthatta községiékké. Érdekes módon alakult ebből kifolyólag a város területén működő szerb iskolák helyzete. A városi szerb iskola fenntartásához hozzájárult a város is, és azt a községi népiskolák igazgatósága alá helyezte, ugyanakkor a kelebiai szerb iskolát továbbra is meghagyta a szerb hitközség gondozásában. Nem vette át a zsidó hitközség chéder rendszerű népiskoláját sem. 1874-ben telepedtek le a városban a Miasszonyunkról elnevezett iskolanővérek és megnyitották a katolikus zárdai leányintézet népiskoláját.

A városban a községi jellegű népiskolákon kívül működtek tehát felekezeti népiskolák is, amelyekkel külön kell foglalkozni.

A szerb iskola

A görögkeleti szerb iskolákat a népoktatási törvénnyel egybehangolt és 1872-ben az uralkodó által jóváhagyott *Školska uredba* (*Iskolai szabályzat*) alapján szervezték át. A szabályzat meghozását élénk, sokszor viharos viták előzték meg a tanítógyűléseken. Ezekben sok olyan újdonságot javasoltak, amelyet a konzervatív beállítottságú főpapság és a vele együtt haladó világi képviselők visszautasítottak a haladást követő néppárti képviselőkkel szemben. Valamennyi képviselő megegyezett abban, hogy a szerb iskolák az egyházi és nemzeti autonómia keretében tartsák meg felekezeti jellegüket, de az oktatással és neveléssel kapcsolatos alapelvek körül komoly vita fejlődött ki az üléseken.

Komoly ellenállást váltott ki a tanítók és haladó képviselők között az ifjúság vallásos nevelésének előtérbe helyezése az elemi iskolákban és tanítóképzőkben. Az egyház arra törekedett, hogy az iskolákban a hittant a papok tanítsák. Ezzel szemben elhangzott olyan vélemény is, hogy a hittan tanítását az alkalmas politikai körülmények között meg kell szüntetni az iskolákban. Sok vita folyt arról, milyen kötelezettségeik vannak a tanítóknak az egyház iránt, s végül kiharcolták, hogy a szabályzat tervezetébe nem került be a tanítók

ingyenes és kötelező kántori tevékenykedése. 1876-ban a tanítók nagy ellenkezésére mégis bevezették a kántori kötelezettséget, ami ellen az I. világháború végéig folyt a harc.

A szabályzat rendezte a tankötelezettség kérdését, megszervezte a hatosztályú népiskolát és ezzel eltűnt a régi főelemi iskola fogalma a szerb iskolákból. A tanköteles gyermekekre vonatkozó intézkedéseiben a szabályzat lényegében csak egy helyen tért el a népoktatási törvénytől, ott, ahol a helyi iskolaszékeket kötelezi a tanulók tanfelszerelésének ingyenes ellátására azzal, hogy a tankönyveket és palatáblákat csak használatra engedi át azoknak. Előírja továbbá a leányok különválasztását a fiúktól az oktatás folyamatában. Ott, ahol két tanító van, külön kell tanítani a leányokat, külön a fiúkat. Be kell tartani ezt az ismétlőiskolákban is.

A szabályzat szerint a következő tantárgyakat kellett tanítani az elemi népiskolákban: 1. hittan, 2. szerb nyelv és egyházi-szláv nyelven való olvasás és értelmezés, 3. földrajz, 4. honismeret a szerb nemzeti történelemmel együtt, 5. számtan és mértan, 6. természetrajz és fizika, 7. honvédelmi ismeretek, 8. egészségtan, 9. gazdaságtan, 10. egyházi és világi ének, 11. szépírás és rajz, 12. torna, 13. női kézimunka. A tanulók heti óraszámát nem haladhatja meg a 25 órát, de ebben nincs benne a torna és a kerti munka. Minden tantárgyat a tanító tanít. A tanítás délelőtt három, délután pedig két órát vesz igénybe naponta azzal, hogy az csütörtökön és vasárnap szünetel. Az előírt tantárgyakhoz 1879-től csatolták a magyar nyelv tanítását.²⁰⁰

Szabadkán az elemi iskolák jellegének megállapításakor közös iskolaszéket szerveztek, amelyben helyet kaptak a szerb iskolák képviselői is. Külön szerb hitközségi iskolaszék csak 1872-ben alakult, amikor a város létrehozta a községi elemi iskolák igazgatóságát s nem vette át a kelebiai szerb iskolát. Erről az iskoláról továbbra is a szerb hitközség gondoskodott. Mivel a városi szerb iskolát már eddig is támogatta a város, a községi iskolák közé sorolta és a közös igazgatóság alá helyezte. A szerb hitközség azonban továbbra is fenntartotta jogait mindkét iskolára.

A városi szerb iskola a népiskolák igazgatóságának átszervezésével a VIII. körű iskolakerülethez tartozott, ahova igazgatónak rendszerint valamelyik szerb tanítót nevezték ki. Ide tartozott a kelebiai szerb hitközségi iskola igazgatása is.

Szervezésére nézve négyosztályú, mint a város legtöbb népiskolája, azzal a különbséggel, hogy a fiúosztályok részben osztottak (I.—II. és III.—IV.) külön-külön tanteremmel és külön tanítókkal. A leányokat ugyan egy tanító tanítja úgy, hogy külön foglalkozik az I.—II. és külön a III.—IV. osztályokkal. Elhelyezésében és felszerelésében nem különbözik a város többi népiskolájától. Tantermei azonban közel sem annyira zsúfoltak, mint a többi iskolában. Tanulóinak száma az 1882—83. tanévben 55 fiú és 66 leány.²⁰¹ Itt valóban be lehetett tartani a törvény által előírt létszámot, mert egy-egy tanteremben sohasem volt több tanuló a megengedettnél. A tanulók száma később sem változott jelentősen. Az 1905—6. tanévben a városi szerb iskola tanulóinak száma 160-ra emelkedett — 92 fiú és 68 leány

—, de meg kell jegyezni, hogy a szerb nemzetiségű gyermekek mellett más nemzetiségű gyermekek is jártak ide. Ugyanebben a tanévben a kelebiai szerb hitközségi iskola tanulóinak száma 27 volt.²⁰²

Függetlenül attól, hogy a városi szerb iskola közös, a kelebiai pedig hitközségi jellegű volt, a szerbek sokat foglalkoztak népiskoláikkal. A tankötelezettséget valójában végrehajtották. Alig akadott szerb szülő, aki gyermekét ne járatta volna rendszeresen iskolába. A tehetősebb családok alapítványokkal támogatták az iskolákat és a szegényebb sorsú gyermekeket, ösztöndíj juttatásával pedig jobb eredmény elérésére serkentették a tanulókat.

Már 1810-ben volt egy ilyen alapítvány. Összegét ugyan nem ismerjük, de tudjuk az alapító nevét: Stevan Milinović nemes. Alapítványának kamataiból 1814-től kezdve évente két középiskolai szerb nemzetiségű tanulót jutalmaztak meg.

1824-ben Julijana Mamojlović sz. Nikolić tett alapítványt egy fiúgyermek eltartására. Joakim Radišić 1863-ban tett 100 forintos alapítványának kamataiból 1878-tól kezdve jutalmazták meg az erre érdemes tanulókat.

Közismert volt a szerb elemi iskolák tanulói között az ún. Sofina dukata (Szófia aranya), amellyel minden évben megjutalmaztak egy kitűnő eredményt elért elemi iskolai leánytanulót.²⁰³

Csak néhányat említettünk meg az alapítványok közül, pedig 200 és 400 forintos alapítványok is voltak. Hasonló alapítványokkal a város többi községi népiskolájában nem találkozunk.

Külön gondot fordítottak ebben az iskolában a zenei nevelésre. Bár a városban 1868 óta működött zeneiskola, a szerb iskolában 1889. november 1-én ünnepélyes keretek között nyitották meg a szerb gyermekek részére a »zeneiskolát«. Valószínűleg nem volt szó önálló zeneiskoláról, hanem jól megszervezett hosszabb lélegzetű zenei tanfolyamról, amelyet az akkor már jónevű szerb dalárda szervezett a szerb hitközség támogatásával. Ebben a zeneiskolában a tanulók szabadon választhattak a hegedű-, zongora-, harmónium- és énektanulás között. A jelentés nem beszél arról, hogy ebben a zeneiskolában kik tanítottak és milyen tanterv szerint. Arról sem beszél, hogy az iskola meddig működött. Annyi bizonyos, hogy az 1905. évi jelentés már nem említi a zeneiskolát és az ilyen irányú zenei oktatást. Kezdetben a tanulók nagy számban jelentkeztek a zeneiskolába, később számuk csökken.²⁰⁴ A tanintézet célja valószínűleg a szerb nemzeti dalkultúra ápolása és a már magának jó nevet kivívott dalárda tagjainak utánpótlása volt.

A múlt század utolsó évtizedeiben egyre jobban erősödő magyarosítási folyamat ebben az iskolában is éreztette hatását, a tanítás nyelve azonban 1879 után is az anyanyelv maradt és a törvény értelmében bevezették a magyar nyelv kötelező tanítását. A nyelvi törvény végrehajtását a megyei tanfelügyelőség éber figyelemmel kísérte és az iskolát a megyei királyi tanfelügyelő is gyakran látogatta.²⁰⁵

Nincsenek adataink a szabadkai szerb ismétlőiskolákról, amelyek a szerb ifjúság nevelésében oly nagy szerepet játszottak.

Munkájukban a szabadkai szerb iskolák erősen magukon viseltek a zombori szerb tanítóképző pedagógiai fejlődését, amely alapjában megegyezett a magyar tanítóképzők pedagógiai fejlődésével. Natoszević és Vukićević, a zombori tanítóképző kiemelkedő pedagógusai átvitték tanítványaikra a korszerű és haladó pedagógiai nézeteket. Pestalozzi, Diesterweg, Dittes és a többi haladó pedagógus tanai helyet kaptak ebben a tanítóképzőben is és azon át jutottak el a tanítókig, akik azokat több-kevesebb eredménnyel munkájukban alkalmazták. Akadtak azért a szerb tanítóság között is Herbart-követők, majd századunk elejétől az újabb, modernebb pedagógiai áramlatok is helyett kaptak tevékenységükben.

Eredményeiket tekintve a szabadkai szerb iskolák megállták helyüket, aminek bizonyítéka, hogy az innen kikerült és továbbtanuló gyermekek legnagyobb része be is fejezte a középiskolát.

Jelentősebb változás ez I. világháború végéig nem történt ezekben az iskolákban.

A zsidó hitközségi iskola

Az 1867-ben meghozott emancipációs törvény jelentős változást hozott a magyar területeken élő zsidó társadalom továbbfejlődésében. Röviddel a törvény meghozatala után a kultuszminiszter összehívta a magyar zsidó kongresszust abból a célból, hogy »a hazában létező izraelita hitfelekezet mint önálló vallásos társulat éppen olyan szabad és autonóm testületet képezzen, mint a keresztény autonóm egyházak.«²⁰⁶ A kongresszus hosszan elhúzódó tanácskozása három részre osztotta a zsidóságot: a kongresszusi hitközségekre, az ortodoxiakra és a »status quo ante« alapon álló hitközségekre. Leghaladóbbak a kongresszusi hitközségekhöz tartozók voltak, akik gyorsan bekapcsolódtak az ország gazdasági és kulturális életébe és a polgári fejlődés útját követték. Életfelfogásukban gyorsan hozzáidomultak a polgári életformához, és ha nem is hagyták el vallásukat, azzal kevesebbet foglalkoztak, mint a másik két csoport. Gyermekeiket már a közös iskolákba iratták, elkerülve a chéder rendszerű zsidó iskolát, majd a középiskola befejezése után az egyetemekre adták. Ezzel megindult az európai műveltségű zsidó értelmiségi réteg kialakulása, amelynek már idegen volt a chéder és a talmudot magyarázó jesiva.

Ez a változás a szabadkai zsidók körében a múlt század hetvenes és nyolcvanas éveiben válik érezhetővé, azzal, hogy nagyobb gondot kezdenek fordítani meglevő iskolájuk korszerűsítésére. A zsidó iskolában nem történik egyidejűleg a népoktatási törvény alkalmazása a város többi népiskoláéval. Először, ahogy azt már említettük, csak a III. és IV. fiúosztály számára állítottak be egy tanerőt 1873-ban. Az I—II. fiúosztályt csak öt évvel később szervezték meg. Végül is csak 1884-ben került sor a korszerű zsidó iskola megszervezésére a népoktatási törvény értelmében. Ehhez azonban szükséges volt a leszámolás a zsidó hitközségben az ortodox hitközségi tagokkal és az, hogy helyükbe olyanokat állítsanak, akik a haladás eszméit követik. Az előkészületek már 1878-ban megkezdődtek, de hat év kellett ahhoz,

hogy a hitközséget új alapokra helyezték. 1884-ben választották meg az új zsidó hitközséget, megszervezték a 15 tagból álló hitközségi iskolaszéket, amelynek élére olyan egyén került, aki az iskolaügyeket jól ismerte, mivel fiatalkorában maga is tanítószkodott. Mindenekelőtt a zsidó iskola tanítójának státusát kellett rendezni. Már említettük, hogy a régi zsidó hitközség a véglegesítés elkerülése végett minden év végén felmondott és azután, ha megfelelt munkájában, újból alkalmazta. 1873-tól már csak háromévenként mondott fel ugyanilyen okokból. De ha a tanító munkája megfelelt, akkor már felmondása előtt megsúgták neki, hogy újra alkalmazzák. A második tanító azonban ezt a felmondást nem fogadta el. Ügye a kultuszminiszter elé került, aki véget vetett ennek az állapotnak, és elrendelte a szabadkai zsidó hitközségnek a tanítók véglegesítését a törvényben előírányzott szabályok szerint.²⁰⁷

Az új hitközségi iskolaszék megválasztásáig a zsidó iskola tanítóinak nagyon sokat kellett küzdeniök a korszerű pedagógiai elvek bevezetéséért. A konzervatív iskolaszék minden újítástól félt és gátolta a tanítót munkájában. 1884-től az iskolaszék a tanító mellé állt, elkészült a miniszteri utasítás szerint a részletes tanterv, a törvényes óra-beosztás, beszerezték a szükséges iskolai felszereléseket, ifjúsági könyvtárat létesítettek és meghonosították a rendes évi záróvizsgákat.²⁰⁸

A zsidó hitközségi iskola általános óraterve az 1898—99. tanévben:²⁰⁹

Heti óraszám

	I. v.	II. v.	III. f.	IV. f.	III. l.	IV. l.
Hit- és erkölcsstan	1	2	1	1	1	1
Héber olvasás	—	}	0,5	0,5	1	1
Imafordítás	4		0,5	0,5	—	—
Bibliafordítás	—	3	1,5	1,5	—	—
Magyar írás és olvasás	5	5	2	2	2	1,5
Magyar nyelvtan	—	2,5	2	2	2	2
Beszéd és ért. gyakorlat	3	2,5	—	—	—	—
Számtnan	5	3	2	2	2	2
Földrajz	—	—	1	1	1	1
Német írás és olvasás	—	2	1	1	1	1,5
Ének	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5
Rajz	—	—	0,5	0,5	0,5	0,5
Szépírás	—	1	0,5	0,5	0,5	0,5
Testgyakorlat	1	1	1	1	1	1
Kézimunka	2	2	—	—	1,5	1,5

Az I. és II. osztályok vegyes osztályok voltak, a III. osztálytól kezdve a leányok külön váltak a fiúktól külön tanítóval.

A bemutatott óratervből könnyen megállapítható, hogy a tanítás központja a magyar nyelv tanítása volt, ami az összes órák közül 35,5 órát vett igénybe. A magyar nyelvet követi a hittan 23 órával, míg a természettudományi tárgyak még a XIX. század utolsó éveiben sincsenek képviselve a tantárgyak között. Előirányozták a német nyelv tanítását is a zsidó iskolában, noha azt a népoktatási törvény nem irányozta elő az elemi iskolákban. Ez azért van, mert a zsidók közül még mindig sokan németül beszéltek odahaza és így az iskola ezzel az óraszámmal elsajátíttatja a gyermekekkel az írást és olvasást is ezen a nyelven.

A zsidó hitközségi iskola tankönyvei — a hittantanítás tankönyvein kívül — megegyeztek a többi népiskolában bemutatott tankönyvekkel. A hittantanításra alkalmazott tankönyveket pedig zsidó szerzők, főleg tudós rabbik írták.

1891-ben megszervezték a szabadkai zsidó hitközség elemi iskolájában a leányosztályokat és vezetésükre két tanítónőt alkalmaztak. 1904-ben az iskolát újból átszervezték és egyes osztályokat alakítottak, aminek az lett a következménye, hogy minden tanító egy egyes osztályt vezetett.

A zsidó hitközségi iskolaszék sokat foglalkozott az iskolaépület kérdésével. Nagyon mostoha körülmények között dolgozott az iskola mindaddig, míg 1892-ben közadakozásból fel nem építették az új iskolaépületet a mai zsidó templom portáján. A korszerű hittantermes új iskolaépület felépítésére és felszerelésére gyűjtést szerveztek. Voltak olyan adakozók is, mint például Geiger Adolf, akik 10 000 forinttal járultak hozzá az építkezéshez.²¹⁰

Az iskola munkáját 1895-ig az iskolaszék elnöke irányította. Ekkor szervezték meg az igazgatóságot külön iskolaigazgató tanítóval az élén, aki az oktatás és nevelés pedagógiai irányítását és a közigazgatási ügyeket végezte. Tanítónak csak tanítóképzőt végzett egyént alkalmaztak. A zsidó tanítóképzéssel kapcsolatban meg kell említeni, hogy az előző kétéves zsidó tanítóképző már 1857-ben megnyílt.²¹¹ Vagyis a zsidó tanítók saját felekezeti tanítóképezdeikben készülhettek fel hivatásukra, vagy látogathatták az állami tanítóképezdeket is 1868-tól.

Hogy az iskolaszék milyen gondot fordított tanítóinak munkájára, felmérhető abból is, hogy az iskolaszék elnöke az 1898—99. tanévben 100 alkalommal látogatta meg az egyes osztályokat. Ezenkívül komolyan foglalkozott az iskolaszék a szegény gyermekek helyzetével, amelyet a hitközséggel egyetemben oldottak meg. Az iskolában tandíjat kellett fizetni. Ezért sok szegény zsidó szülő gyermekeit nem ide, hanem a közös iskolákba íratta be. Hogy ezt elkerüljék, legalábbis csökkentsék a közös iskolákba járó zsidó gyermekek számát, a szegényebb sorsú gyermekeket felmentették a tandíj fizetése alól. Az izraelita nőegylettel együtt pedig anyagi támogatásban részesítették az arra szorulókat. Több alkalommal gyűjtést szerveztek, vagy a rendezvények tiszta jövedelmét fordították erre a célra.

Az új iskola felépítésével, majd a tandíj rendezésével növekedni kezdett a zsidó iskola tanulójának száma; az 1898—99. tanévben már 225 gyermek tanult.²¹²

Keveset támogatta a város a zsidó hitközségi iskolát. Egy 1868-ban hozott tanácsdöntés alapján évi 100 forinttal és a téli tüzelő juttatásával segítette. Többször fordult a hitközség azzal a kéréssel a városhoz, hogy vegye fel az iskolát a községi népiskolák sorába, de kérése nem talált meghallgatásra. Még 1905-ben is kísérletet tett a hitközség erre, hogy megszabaduljon az egyre növekvő kiadásoktól. Ekkor közbelépett Barta Antal tb. tiszti főorvos, és a zsidó hitközség eltért ettől a gondolattól. Így az iskola továbbra is felekezeti maradt.

A zárdai leánynépiskola

Szabadka helyi papsága az összefogott haladó társadalmi erőkkel szemben nem tudta kivívni a népiskolák katolikus jellegét. Erősebbnek bizonyultak a haladó társadalmi erők, amelyek a közös iskolákban látták az ifjúság korszerű oktatásának és nevelésének jövőjét. Ezt diktálták különben a megváltozott társadalmi viszonyok, életkörülmények, melyekről a konzervatív beállítottságú papság nem akart tudomást venni. Iskolaalapítási jogairól azonban nem mondott le.

Iskolaszervezésében a város figyelme nemcsak az elemi iskolákra terjedt ki, hanem a népoktatási törvényben előírányzott felsőbb népoktatási intézetek megnyitására is. Már 1869-ben lépést tett a város a megyei tanfelügyelőségen át, hogy a tervezett két állami tanítónőképző közül az egyiket a minisztérium Szabadkán nyissa meg. Foglalkozott továbbá a leánypolgári iskola megnyitásának gondolatával is. Az állami tanítónőképző ügye valamivel gyorsabban haladt, és a város haladó értelmiségi rétege benné látta az elhanyagolt nevelés magasabb fokon való megoldását.

A város serény tevékenysége az iskolák megnyitása körül a helyi katolikus papságot tétre készítette.

Lux János csantavéri esperes plébános, egyházkerületi tanfelügyelő jól ismerte Szabadka közművelődési állapotát. Tanfelügyelői minőségében sokat foglalkozott az oktatás kérdéseivel. Jelentéseiben többször rámutatott a hiányos tanítás kárára, az iskolák elhanyagolt állapotára és a leánygyermek iskoláztatásának nagyfokú mellőzésére.

Amikor a népoktatási törvény a tankötelezettséget mindkét nemre egyenlő joggal bevezette, Lux megtalálta az utat egy katolikus iskola megnyitására a városban. Abból indult ki, hogy a népoktatási törvény újabb iskolák megnyitására kötelezi a várost, amit az korlátozott anyagi lehetőségei miatt nem bír teljesíteni és nem tudja beiskolázni a tanköteles gyermekek nagy számát. Ismerve a leánynevelés mellőzését, könnyen megállapította, hogy a szülők fiúgyermeküket szívesebben íratják be a kötelező mindennapi iskolába, mint leányikat. Ezért egyelőre a leánygyermek iskoláztatását kell támogatni.

Erre pedig nagyon alkalmasak a zárdai leányiskolák a tanító apáca-rendek vezetésével. Ki kell tehát eszközölni a várostól az apácák letelepedésére való engedélyt.

1871. október 1-én Lux beadvánnyal fordult a városhoz. Ebben kiemelte egy apácázárda keretében megnyitandó leánynevelő intézet szükségességét és kérte annak engedélyezését. Terveiről értesítette főpásztorát, Haynald kalocsai érseket, akinek támogatását meg is nyerte.²¹³

Lux beadványa nagy felháborodást váltott ki a város politikai köreiből. Három éven át folyt a harc az apácák betelepítése ellen, aminek Trefort vallás- és közoktatásügyi miniszter vetett véget. Trefort a várost engedékenységre készítette és a Mirasszonyunkról elnevezett iskolanővérek 1874-ben letelepedtek a városban. Hogy a kalocsai érsek milyen biztos volt dolgában, látszik a zárda alapítólevelének meghozatalából. Az érsekségnek tudomása volt a város haladó erőinek kifejtett ellenállásáról. Ennek ellenére az alapítólevelet már 1873 októberében kiadta, még mielőtt Trefort miniszter pontot tett e harc végére.

Az alapítólevelél a zárdában felállítandó iskolát »római katolikus népiskolának és vele összekapcsolt árvaintézetnek« nevezte. Haynald érsek kieszközölte az iskola nyilvánossági jogát, amiről Trefort miniszter táviratilag értesítette. »Megnyugtatósa végett tudósítom Nagyméltóságodat, hogy Frankl István tanfelügyelőt egyidejűleg értesítettem, miszerint a szabadkai nőzárdában megnyitandó tanintézet nyilvánossági joggal felruházottnak tekintessék« — hangzott a távirat.²¹⁴

Ma már nehezen lehet megállapítani, hogy az 1874-ben letelepedett apácák mikor kezdték meg a tanítást. Valószínű, hogy abban az évben az nem kezdődött meg, mert a mai Jovan Jovanović Zmaj Általános Iskola helyén megvásárolt épületet, amelyben csak három tanteremnek megfelelő szoba volt, adaptálni kellett iskolai célokra. Egy évvel később újabb ház- és telekvásárlással bővültek az apácák helyiségei; a tanítás csak ekkor kezdődhetett meg.

Lux elképzelései szerint a zárdaiskolát úgy kell megszervezni és felszerelni, hogy az elhomályosítsa a város elhanyagolt népiskoláit, ami nem is volt megoldhatatlan, és az állami tanítóképző gyakorlóiskoláját. Tervei nem jártak ilyen eredménnyel. Legalábbis nem annyira, hogy a zárdai leányiskola az állami gyakorlóiskola fölé kerüljön.

Erről pedig egy, a kalocsai érsekséghez intézett és az iskola fogyatékosságait felsoroló magánlevélből lehet meggyőződni. A Szt. Teréz-tanítómester egyik káplánja a következőket írja tíz évvel az apácák letelepülése után Kalocsára az igazgató kanonoknak: »Ismeretes Nagyságod előtt, hogy a szabadkai zárdaiskolának 1874-beni felállítása után a főgyűházmegyei hatósággal ez ügyben ellenkező Szabadka városi hatóság sietett már 1875-ben polgári leányiskola felállításával a vallásos nevelést előmozdító apácaiskolának versenytársat szereznit nem a vallásos nevelés előmozdításában, hanem a növendékek elhódításában. Nagyságodnak mint Igazgatónak e téren boldogult előde ezen célt felismerően, mindenáron azon volt, hogy a zárdaiskolát az

itteni polgári iskolával legalábbis versenyképesé tegye, nehogy a szülők a vallási nevelés érdekében a havonként fizetett tandíjban hozott áldozat mellett még az előkészületben elmaradást is kénytelenek legyenek tapasztalni. És most magunk között már kénytelenek vagyunk bevallani, hogy túlszárnyaltattunk, és ami legfájdalmasabban esik az ügyben, az, hogy túlszárnyaltatásunk nem az ő haladásuk, hanem a mi visszaesésünk. E tekintetben első lépés volt a zárdaiskolában a polgári elnevezésének felsőbb leányiskola címmel való kicserélése és vele természetesen a tantervnek is lejjebb szállítása. Az egyenrangúság mindazonáltal, ha nem erőltetéssel is, fenntartott egész a lefolyt iskolaévig, midőn a legfelsőbb osztály névleg tanulóihiány, valójában azonban egy tanítónő megtakarítása végett bezárított és a VII. osztály növendékei a VI. osztállyal, az V. osztály a IV. osztállyal egy teremben tanítottak...

Azért midőn ezek után a zárdaiskola tananyagát a polgári iskolával összehasonlították, mi szembetűnő hátrányban voltunk. Most előttünk áll vagy a hiányt pótolni egy tanítónő szaporításával, vagy versenyképtelenségünket nyíltan bevallani.²¹⁵

E levélből világosan látszik, hogy az iskolával szemben táplált elképzelések nem valósulhattak meg. Nem is voltak meg arra a feltételek 1896-ig, míg fel nem épült az emeletes épület, ahol ugyan tanterem már volt elegendő, de a felszerelés még nagyon hiányos maradt.

Szervezetileg a zárdaiskola nyolcosztályúnak indult úgy, hogy a törvény előírta hatosztályú mindennapi kötelező iskolához hozzácsatolták a kétéves felsőbb leányiskolát. Tantermek és tanulók hiányában 1875-ben csak négy osztály működött 90 tanulóval. Egy évvel később megnyílt az ötödik osztály is, amelyet az apácák szobáiban helyeztek el. A tanteremhiányt csak a zárdaeépület felépítésével oldották meg.

Anyagiakban sem bővelkedett a zárdaiskola, bár mint leánynevelő intézet tetemes alapítványokkal rendelkezett. 1878-ban a zárdát támogató I. Szabadkai Nőegylet megkísérelte, hogy a szűkös helyviszonyok között dolgozó zárdá bennlakásos intézetté alakuljon át és a szegényebb sorsú leánygyermekek otthont találjanak itt. Valamivel később ez a terv megvalósult és az iskola mellett kialakult a zárdai bennlakásos intézet. Tíz forintos havi ellátási díjért a vidékiek és a szegényebb sorsú gyermekek elhelyezést nyerhettek az intézetben. Sok szegényebb sorsú gyermek kedvezményt kapott a havi ellátási díj fizetésében, többen pedig teljes ingyenességet élveztek.

1898-ban átszervezték a zárdaiskolát. Megszüntették a kétéves felsőbb leányiskolát, a mindennapi kötelező népiskola V. és VI. osztályait, és megnyitották a négyosztályú polgári leányiskolát, ahova a tanulók a mindennapi kötelező népiskola IV. osztályának befejezése után iratkozhattak be. Ekkor vált valójában leánynevelő intézetté a zárdaiskola.

Városi támogatásban a zárdaiskola nem részesült, hanem különböző alapítványokból és a kalocsai érsekség támogatásából tartotta fenn magát.

Közigazgatásilag a kalocsai egyházmegye főhatósága alá tartozott, amely az iskolák irányításában nem térhetett el a népoktatási törvény előírásaitól. Az egyházmegyei főhatóság az iskola vezetésével a Miasszonyunkról elnevezett iskolanővéreket bízta meg, akiknek mindenben eleget kellett tenniök a tanítókra vonatkozó törvényes előírásoknak. Megfelelő képzettség nélkül sem a mindennapi kötelező, sem a polgári leányiskolában nem taníthattak. Ebből kifolyólag a kalocsai érsekség megszervezte Kalocsán a katolikus tanítónőképzőt, a polgári iskolai tanítónőképzőt, és az innen kikerült végzett, tanítással foglalkozó iskolanővéreket helyezte az általa felállított zárdaiskolákba. Világi személy a zárdaiskolákban nem taníthatott.

Századunk elején a zárdai leánynevelő intézet megnyitotta kapuit a más vallású leánygyermekiek előtt is.

A zárdai leánynevelő intézetek a vallásos nevelés melegágyai voltak, azok is maradtak fennállásuk egész ideje alatt, munkájukkal mégis valamelyest hozzájárultak az elhanyagolt nőnevelés felemeléséhez.

Felkezelti népiskoláink bemutatásával eljutottunk a szabadkai népiskolák hálózatának olyan kiépítéséig az I. világháborút megelőző években, amely a korabeli városi tamács véleménye szerint e nagy kiterjedésű város minden területi egységét felölelte. A polgári társadalomban a város valójában sokat tett az iskolaépítés terén, de mégsem annyit, hogy az egyre növekvő tanköteleseket a meglévő népiskolák fel tudták volna ölelni. Tovább kellett tehát folytatni a megkezdett munkát a két világháború között. Ebben a korban azonban kevés népiskola épült fel a városban, amit ma szocialista társadalmunk igyekszik pótolni.

(Folytatjuk)

J E G Y Z E T E K

200. Dr Radomir Makarić: *Povodom stogodišnjice donošenja uredbe za srpske narodne škole*. Pedagoška stvarnost, Novi Sad, 1972. 9. 540—549.
201. *Razrednica učenika i učenica srpske osnovne škole subotičke za školsku godinu 1882—3*. Sombor, 1883.
202. *Razrednica učenika i učenica subotičke srpske osnovne škole i srpske verospovedne škole na Kelebiji za školsku godinu 1905—6*. Sombor, 1906.
203. *Razrednica učenika i učenica srpske osnovne škole subotičke za školsku 1889—90. godinu*. Novi Sad, 1890.
204. Uo.
205. Uo.
206. Simon Dubnov: I. m. 356.
207. *A szabadkai izraelita népiskola értesítője az 1911—12. tanévről*. Szabadka, 1912.
208. Uo.
209. *A szabadkai izraelita hitközség elemi iskolájának értesítője az 1898—99. tanévről*. Szabadka, 1899.
210. Szabadkai Történelmi Levéltár: II. 1892. II. 58/1892. 1930.
211. Szakál János: *A magyar tanítóképzés története*. Budapest, 1934. 55.
212. *A szabadkai izraelita hitközség elemi iskolájának értesítője az 1898—99. tanévről*. Szabadka, 1899.
213. Kalocsai Érseki Levéltár: Lux János levelei 1659. pr. 30—12. 1870.
214. Kalocsai Érseki Levéltár: 25941—1874. sz. távirat 1406. exp. 19-a 1874.
215. Kalocsai Érseki Levéltár: Mamuzsics Mátyás 1884. július 21-én keltezett levele.